

Zjawisko alienacji wiedzy jako problem filozofii dydaktyki

Zainteresowanie problematyką edukacji i zmian w jej dziedzinie uwarunkowane jest przez czynniki społeczno-kulturowe, gospodarcze, polityczne i inne, jednak jest ona połączona w swej istocie ze społeczeństwem i jego osiągnięciami kulturalnymi. Jej obraz i wartości są tworzone lub zmieniane zgodnie z wymaganiami epoki. Pełniąc funkcję utrwalania, transmitowania i tworzenia społeczno-kulturowego doświadczenia ludzkości, edukacja promuje przyswajanie przez osobowość wartości, norm, postaw, zachowań itp. typowych dla konkretnego społeczeństwa oraz umożliwia włączenie nowych pokoleń do aktywnego życia społecznego. W jej łonie formuje się kapitał ludzki, który nie tylko odpowiada realiom obecnej epoki, ale również jest w stanie określić możliwości i perspektywy rozwoju społeczeństwa w przyszłości.

Edukacja jest produktem rozwoju społecznego, a jednocześnie przyczynia się do tworzenia nowej rzeczywistości społecznej. Ona ukierunkowuje społeczeństwo na zmiany, określa granice jego dalszego rozwoju, biorąc pod uwagę dokonującą się ewolucję. Ta okoliczność jest szczególnie istotna w dzisiejszych warunkach, gdy innowacje społeczne są ciągłe, niezamierzone i podlegające szybkim zmianom. W takich okolicznościach edukacja jest dynamicznym poszukiwaniem wskazówek, nowych pomysłów i sposobów zarówno rozwoju osobistego, jak i rozwoju całego społeczeństwa. Jej rola w życiu publicznym ma znaczenie priorytetowe.

Zmiana roli edukacji z peryferyjnej w sferze społecznej na priorytetową aktualizowała potrzebę jej filozoficznego ujęcia, jako zintegrowanego systemu transmitowania i tworzenia doświadczenia kulturowego ludzkości i spowodowała konieczność podjęcia nowego kierunku badań - filozofii edukacji.

Jest ona naukowo-filozoficzną refleksją dotyczącą istoty, celów, wartości, metod, organizacji procesu edukacyjnego i jego funkcjonowania w aspekcie ontologicznym, prakseologicznym, antropologicznym, aksjologicznym, epistemologicznym.

Jako kierunek interdyscyplinarny filozofia edukacji, z jednej strony gromadzi dorobek kilku dziedzin, a z drugiej strony w jej łonie wyróżniają się i rozwijają się różne kierunki badań, takie jak: historia filozofii edukacji, filozofia zarządzania edukacją, filozofia wychowania, filozofia dydaktyki itp.

Zwłaszcza filozofia dydaktyki jako subdyscyplina filozofii edukacji powołana jest do opracowania analiz teoretyczno-poznawczych działań edukacyjnych (jej celów, treści, organizacji, metod), zgodnie ze społecznymi wymaganiami epoki.

Instytucjonalizacja filozofii dydaktyki jako pewnego obszaru badań jest zaledwie w fazie początkowej. W badaniach naukowych, istnieje wiele możliwości definiowania tego pojęcia i określania perspektyw jej rozwoju¹. To, według I. Predborskiej, odzwierciedla złożoność obiektywnego procesu rozwoju filozofii dydaktyki i zawiera określone aspekty strukturalne, których wykorzystanie może być heurystycznie owocne². Filozofia dydaktyki jest predestynowana do tego, aby dokonać refleksyjnej analizy dydaktyki jako nauki, przedstawić tendencje i perspektywy jej rozwoju, wyodrębniając podstawowe sprzeczności i problemy.

Jednym z problemów filozofii dydaktyki jest przewyciężenie zjawiska alienacji wiedzy i określenie jej filozoficzno-pedagogicznych alternatyw. Należy zauważyć, że problem alienacji jest przedmiotem zainteresowań badawczych oraz analizy wielu dyscyplin naukowych, zwłaszcza: psychologii, pedagogiki,

---

¹ Горбунова Л. С. Дидактические инновации: контекст мировых тенденций // Філософські науки. – Вип. 2. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – С.56-70. Клепко С. У пошуках філософії постметодики // Постметодика. – 1996. - № 4 (14). – С. 7-21.

² Предборська І. Радикальна педагогіка в проблемному полі західної філософії освіти: пошуки, контексти, інтерпретації // Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів / [авт. кол.: В. Андрущенко, М. Бойченко, Л. Горбунова, В. Лутай та ін.] – Київ : Пед. думка, 2011. – С. 68-93.

kulturoznawstwa, socjologii, politologii, filozofii, religioznawstwa, prawa itp. W filozofii była badana przez wielu naukowców z różnych punktów widzenia, zwłaszcza: K. Marks, E. Fromm, A. Spengler, M. Weber, H. Marcuse, K. Jaspers i inni. Alienacja jest rozumiana jako „proces społeczny i rezultat przekształcenia działalności człowieka w niezależną, obcą i dominującą nad nim siłę”³. Zjawisko alienacji w edukacji świadczy o utracie przez wiedzę wymiaru wartości oraz o braku więzi z potrzebami człowieka. Taka wiedza powstaje raczej jako wiedza dla wiedzy, a nie jako wiedza dla dobra człowieka, a więc pozbawiona jest swojej potencji bycia i rozwoju. W takich warunkach, proces edukacyjny koncentruje się na zapamiętywaniu definicji i zasad, które są przyswajane zgodnie z określonym regulaminem, a nawet pod przymusem. Dominują w nim zdepersonalizowane formy kontroli i autorytarne metody nauczania, które niewystarczająco odnoszą się do logiki życia, pogładowości, czy emocji uczestników procesu edukacyjnego. W procesie oddziaływania edukacyjnego odbywają się wówczas nie „narodziny” nowej wiedzy, lecz dokonuje się ukryte narzucanie pedagogom stereotypowego myślenia i sądów, wyraźnie określonego systemu wartości i priorytetów, które manipulują szeroko rozumianą postawą uczących się.

Zjawisko alienacji wiedzy wskazuje na patologiczny stan edukacji, jest bowiem procesem degeneracji, zniekształcenia charakteru funkcji edukacyjnych, utratą ich zdolności do natychmiastowego wykonywania powołania i misji społecznej, naruszeniem pierwotnej jedności między głównymi elementami systemu edukacyjnego⁴. To wskazuje, że współcześnie mamy do czynienia z kryzysem w dziedzinie edukacji, z obiektywną rozbieżnością między posiadaną wiedzą, umiejętnościami i kompetencjami, a zapotrzebowaniem na nie w życiu prywatnym i zawodowym ludzi. Edukacja uformowana w orbicie orientacji kulturowych Oświecenia już nie odpowiada realiom tych przemian, które

---

³ Філософський словник соціальних термінів. / за заг. ред. В. П. Андрущенка. – Харків: «Корвін», 2002. – С. 145.

⁴ Гайдєнко В. Відчуження знання як проблема філософії освіти: теорії, практики, парадокси, політики та перспективи. – Філософія освіти. - №1. – 2005. – С. 160.

zachodzą we współczesnej kulturze. Encyklopedyczna zasada epoki przemysłowej „uczyć wszystkich i wszystkiego” nie działa w rzeczywistości informacyjnej obecnego czasu. Skupienie się na opanowaniu wszystkiego prowadzi do tego, że instytucje edukacyjne stają się wręcz niebezpieczne dla psychofizycznego rozwoju dziecka. Nadmierne obciążenie pracą, brak myślenia i zaburzenia w organizacji wiedzy nie pozwalają uczącym się w pełni ujawnić swego osobistego potencjału i znaleźć własną drogę życia w duchu myśli H. Skoworody o „pokrewnej pracy”. Coraz więcej materiału edukacyjnego prowadzi do zmniejszenia lub nawet niwelacji innych obszarów rozwoju człowieka, a mianowicie: moralno-etycznego, estetycznego, czyli tych, które wymagają pewnego duchowego wysiłku, czasu na „doświadczenie” świata i „wejścia” w jego struktury.

Zjawisko alienacji wiedzy jako ukryta strategia edukacji jest realizowana zarówno w treściach kształcenia, jak i w stylu nauczania i organizacji procesu edukacyjnego. Proces ten jest zorganizowany jak rytuał, który wyraźnie reguluje czas, miejsce i etapy działalności, w którym występują takie elementy jak: moment organizacyjny, aktualizacja i korekta podstawowej wiedzy, wyjaśnienie nowego materiału, pozyskiwanie nowych umiejętności i kwalifikacji, ocena osiągnięć edukacyjnych, wyniki badań itp. Oprócz zajęć, rytuały w sferze edukacji są wykorzystywane podczas spotkań, konferencji, uroczystości, ceremonii, inauguracyj dla studentów, wręczanie dyplomów i innych dokumentów, prowadzenia „dni otwartych drzwi” itp. P. McLaren wskazuje, że sam proces nauki z narzuconymi wytycznymi, instrukcją, zasadami, jest czynnością zrytualizowaną, wymagającą wprowadzenia do praktyki edukacyjnej zasad ideologicznych i polityki społecznej⁵. Rytuały rozumiane przez niego jako formy określonego znaczenia i porządku, które znajdują się w środku dowolnej struktury ideologicznej, służą utrzymaniu porządku społecznego i świadczą o

---

⁵ McLaren P. The Treatment of Ritual in Educational Research / P. McLaren // *Schooling As a Ritual Performance: Toward a Political Economy of Educational Symbols and Gestures*. – N. Y. 1999. – p. 24-29.

nierozłączności wiedzy od władzy. Podobne opinie wyraża I. Illich. Uważa on, że instytucje edukacyjne starają się zaszczepić osobowościom ich wychowanków takie treści, które nie mają nic wspólnego z ich wewnętrznym światem i osobistymi przeżyciami. Proces zdobywania wiedzy przez podmiot jest traktowany przez badaczy jako bierna konsumpcja, czyli bezkrytyczna akceptacja i przyswajanie informacji o istniejącym porządku społecznym i stosunkach społecznych dokonująca się z wykorzystaniem jako środków - dyscypliny i regulaminów. Dlatego, zdaniem Illicha, instytucje edukacyjne zostały powołane, aby nauczyć dzieci „znać swoje miejsce i siedzieć w nim cicho”⁶.

W obszarze nauczania zjawisko alienacji wiedzy świadczy o stereotypowym myśleniu, światopoglądzie, zbiorze wartości itp., które powstały i funkcjonują w społeczeństwie. Instytucje edukacyjne nie reprezentują całego doświadczenia i praktyk kulturowych minionych pokoleń, lecz czynią to wybiórczo. W zakresie wyboru treści kształcenia przekazywanych w salach szkolnych lub umieszczanych w podręcznikach istotny jest nie tyle interes jednostki, lecz porządek społeczny. W ten sposób społeczeństwo produkuje typowe dla siebie osobowości społeczne, które będą wyznawać odpowiadające mu zasady i wartości oraz zapewnią jego stabilność i utrwalony porządek. Określenie i utrzymywanie granic w wyborze i ilości informacji, a także ich interpretacji oraz ocena ich wartości P. Bourdieu nazywa symboliczną przemocą. Jest nią, jego zdaniem, „każda władza, której udaje się narzucić zasady i zmusić do ich uznawania za uzasadnione przy jednoczesnym ukrywaniu stosunku władzy, który znajduje się u jej podstaw - dodaje swoją własną, czyli symboliczną siłę do tych relacji”⁷. Symboliczna przemoc w edukacji dotyczy głównie autorytetu pedagogicznego. Zgodnie z tym poglądem, to nauczyciele

---

⁶ Иллич А. Освобождения от школ. Пропорциональность и современный. – Москва: Просвещение, 2006. – 286 с.

⁷ Бурдые П. Воспроизводство: элементы теории системы образования. [пер. с фр. Н. Шматко] / П. Бурдые, Ж.-К. Пассроп. – Москва: Прогресс, 2007. – С.39. [od redakcji] Swobodne tłumaczenie z tekstu ukraińskiego.

wiedzą, jakie umiejętności są potrzebne, i w jakim stopniu, jaka powinna być interpretacja lub wyjaśnienie określonego zjawiska lub faktu. Uznawani są za oryginalne wyrocznie prawdy, których wiedza i autorytet nie mogą być kwestionowane lub zaprzeczane. Nauczyciele mają więc społeczne przyzwolenie na narzucanie pewnych idei czy poglądów i kontrolowanie ich wprowadzania w życie za pomocą społecznie gwarantowanych sankcji. Sytuacja ta, według P. Bourdieu, nie zmienia się nawet wówczas, kiedy nakazowe metody zastępuje się bardziej miękkimi i wyrozumiałymi z zastosowaniem serdecznych słów, pobłażania itp. Metody te, jak twierdzi, to narzędzia represji, kulturowej tyranii ze strony społeczeństwa. Przemoc symboliczna nie maleje, ale jest maskowana przez udawane, pełne współczucia zachowanie nauczyciela, który nadal pełni rolę nieodwołalnego zwiastuna prawdy.

Jedną z form obecności zjawiska alienacji wiedzy w treściach kształcenia jest istnienie ukrytego programu edukacyjnego (hiddencurriculum)⁸. W przeciwieństwie do oficjalnie przyjętego, formalnego programu edukacyjnego, w ukrytym domyślnie znajdują się stereotypowe postawy, wartości, jasno określone zasady zachowania, myślenie filozoficzne itp. One wnikają w działalność edukacyjną i nakładają się na nią, nie do końca uświadamiane i dobrowolnie przyjmowane, określają jakość przekazu kulturowego, manipulując osobowością oraz jej światopoglądem i wartościami moralnymi. Zintegrowane w skryty sposób z życiem i świadomością uczestników procesu edukacyjnego nie są traktowane jako obce wpływy. Dlatego ukryty program edukacyjny pokazuje, że proces uczenia się nie jest neutralny i wolny, lecz przeciwnie jest stereotypowy i zaangażowany. Instytucje edukacyjne są traktowane jako środowisko i sposób kierowania i kontrolowania świadomością, światopoglądem, zasadami zachowania, aksjologicznymi priorytetami członków procesu edukacyjnego. Ukryty program edukacyjny jest przedstawiany jako „zestaw wytycznych, które nieświadomie są wchłaniane i tworzą ideologiczne

---

⁸ Należy zauważyć, że termin „ukryty program edukacyjny” do języka nauki pierwszy wprowadził F. Jackson w roku 1968 w książce „Życie w klasach”.

podłoże określonego programu edukacyjnego”⁹, jest traktowany „jako obiektywny środek komunikacji, dzięki któremu odbywa się kontrola społeczna, która jest realizowana przez relację władzy-wiedzy: co mamy wiedzieć, kiedy i jak”¹⁰.

W sposobie przekazywania wiedzy zjawisko alienacji obejmuje ujednoczenie możliwości intelektualnych, naturalnych zdolności, zainteresowań i potrzeb uczestników procesu edukacyjnego. Uczeń/student występuje w roli „trybu” maszyny edukacyjnej, która metodą transferu próbuje wyprodukować standardowy typ społeczny. Jego wartość jest określona przez pewną ilość wiedzy, umiejętności i zdolności w poznaniu otaczającego świata, a nie egzystencjalną naturą. Ujednoczone sposoby zdobywania i przekazywania wiedzy, które są ograniczone do pewnej ilości „technicznych” receptur, zasad i przepisów ich realizacji, praktycznie abstrahują od tego, że edukacja jest fenomenem osobistym, który tworzy indywidualną, subiektywną wizję świata. Każdy człowiek sam w sobie jest unikalny, przez to, że ma niepowtarzalne, właściwe dla siebie umiejętności, właściwości układu nerwowego i postrzegania świata, każdy na swój sposób reaguje na działanie różnych wpływów czynników zewnętrznych. Uczący się są genetycznie, fizjologicznie, indywidualnie różni i w tym sensie prawie nie podlegają pod „standard” edukacji.

Ponieważ proces edukacyjny jest postrzegany jak środowisko i narzędzie, za pomocą którego społeczeństwo podporządkowuje osobę własnym wymaganiom, jemu właściwa jest represyjność. Na ten fakt zwraca uwagę autor koncepcji „mikrofizyka władzy” M. Foucault, badający relacje władzy w procesie edukacyjnym jako złożoną konfigurację strategii i praktyk, przez które władza przenika do najgłębszych zakątków człowieka w celu pełnego zintegrowania go z systemem społecznej kontroli. Takie podporządkowanie i ukorzenie następuje dzięki harmonizacji i standaryzacji procesu edukacyjnego, jego

---

⁹ Бурдые П. Воспроизводство: элементы теории системы образования. [пер. с фр. Н. Шматко] / П. Бурдые, Ж.-К. Пассроп. – Москва.: Прогресс, 2007. – С.49.

¹⁰ Гайденоко В. Відчуження знання як проблема філософії освіти: теорії, практики, парадокси, політики та перспективи. – Філософія освіти. - №1. – 2005. – С. 159 – 166.

hierarchicznej budowy, które łącznie regulują zachowanie dziecka i nauczycieli podczas procesu edukacyjnego. Dyscyplina, konkurencja, nagrody i kary, racjonalna konstrukcja procesu edukacyjnego, odtwarzalność wiedzy poprzez dobrze określone umiejętności i kompetencje, przedmiotowo-fragmentaryczne, ujednolicone i ustandaryzowane konstruowanie wiedzy są koniecznymi elementami obrazu instytucji edukacyjnej, która pozornie pielęgnuje intelektualnie niezależną osobowość i podporządkowuje ją potrzebom społeczeństwa, które promuje te wartości i znaczenia, które są zgodne z jego naturą.

Przezwycięzenie zjawiska alienacji wiedzy jest możliwe, pod warunkiem takiej reorientacji w dziedzinie edukacji, która zmierza do ujawnienia osobistego potencjału człowieka. Proces edukacji powinien być tak zbudowany, żeby chronił i rozwijał indywidualną niepowtarzalność uczących się. To czyni aktualnym i ważnym w organizacji i zdobywaniu wiedzy odejście od technologii na rzecz osobiście orientowanego i rozwijającego się uczenia się metodą dialogu, gry itp., czyli takich sposobów zdobywania i przekazywania wiedzy, które są związane z atrybutami ludzkiej natury. Takie kształcenie jest sposobem rozumienia życia, a jednocześnie indywidualnym sposobem interpretacji bytu. Nowa postawa wymaga holistycznego spojrzenia człowieka na świat, zrozumienia, poznania go we wszystkich jego aspektach i przejawach, a także spojrzenia na człowieka jako na złożoną, wieloaspektową, zintegrowaną substancję. Poznawcze paradygmaty, które uproszczają, pomniejszają świat ludzki do świata przyrody lub badają go tylko jako element społeczeństwa uniemożliwiają zrozumienie złożoności natury ludzkiej jako podwójnej jedności ludzkiego bytu (jednoczesna przynależność człowieka do natury i oddzielenie człowieka od świata natury). Człowiek z natury jest dwoistą jednością i unikalną różnorodnością, a także niepowtarzalnością, osobliwym „punktem hologramu, który niesie w sobie Kosmos”¹¹. „Musimy też zrozumieć, że każdy człowiek nawet najbardziej zwyczajny w codziennym życiu, odtwarza w sobie pewien

---

¹¹ Морен Э. Метод. Природа природы. – М.: Прогресс-Традиция, 2005. – С. 52.

wielki świat. On niesie w sobie wewnętrzny pluralizm, swoją wirtualną indywidualność, nieskończoność dziwnych postaci, poliegzystencję w realności i wyobrażeniu, we śnie i rzeczywistości, w pokorze i odstępstwach, w oczywistym i tajemniczym[...]"¹² - pisze E. Morin. Takie spojrzenie na ludzki byt pozwala mu zakwalifikować go jako istotę skomplikowaną - *Homo Complexus*. Wyniki edukacyjne, wychowania i rozwoju zależą od wielu czynników, dlatego zmiana kilku lub nawet jednego mogą znacząco wpłynąć na cały proces edukacyjny i jego wyniki. Człowiek żyje normalnym życiem, pod warunkiem, że znajduje się w zasięgu działalności poznawczo-praktycznej, w której może w pełni wykorzystać cały swój wewnętrzny potencjał, ujawnić różnorodność własnej osobowości itp.

Jednak złożoność i wielowymiarowość człowieka, odnosi się nie tylko do pełni cech fizycznych, fizjologicznych, psychologicznych, umysłowych, emocjonalnych, intelektualnych, ale też w uznaniu między nimi oczywistego i ukrytego wzajemnego oddziaływania. „Człowiek racjonalny jest człowiekiem emocjonalnym, człowiekiem mitu, szaleństwa. Człowiek pracy jest także człowiekiem gry. Człowiek empiryczny jest również człowiekiem z wyobraźnią. Człowiek oszczędny jest również człowiekiem „spożywania”...” – stwierdza E. Morin¹³. Cała różnorodność ludzkiego bytu i jego przejawów jest utkana, wpleciona w jedność, integralność, tworzącą ludzką tkankę, stanowi świat ludzkiej egzystencji, czyli połączenie jedności z wielością. W tej czy innej aktywności poznawczej człowiek wykorzystuje oprócz racjonalnej jeszcze sferę emocjonalną, zmysłową, cielesną itp. Jego egzystencjalny charakter wyraża się i funkcjonuje kompleksowo i jest kompleksowo postrzegany. Zatem, tancerz, który wykonuje doskonale kroki taneczne zdobędzie sukces u publiczności, pod warunkiem, że potrafi przekazać zmysłowy nastrój, emocjonalnie wypełnić swoje wystąpienie. Człowiek, jako integralna, wielopłaszczyznowa osoba nie może być rozumiany jako zdepersonalizowany, epistemologiczno-

---

¹² [od redakcji] Swobodne tłumaczenie z tekstu ukraińskiego.

¹³ Морен Э. Метод. Природа природы. – М.: Прогресс-Традиция, 2005. – С. 52.

racjonalistyczny podmiot. Traktowanie człowieka jako istoty wyłącznie rozumnej czyni go zakładnikiem własnego rozumu, oraz nie uwzględnia w pełni jego egzystencjalnego charakteru.

Cała różnorodność i złożoność ludzkiego bytu jest utkana i spleciona w człowieku, a zatem nie przejawia się autonomicznie, oddzielnie jedno od drugiego. Szczególnie, znaczącą rolę w interakcji danej osoby z obiektywną rzeczywistością mają nie tylko kulturowe, językowe, czy genetyczne cechy jednostki, ale też jej natura i specyfika cielesności. Cielesność określa parametry postrzegania człowieka przez człowieka. Osobowość nie jest pozbawiona cech mentalno-fizycznych. Ponieważ procesy myślowe występują w organizmie, są uwarunkowane fizycznie. Zwolennicy cielesnie zorientowanego podejścia, akceptujący podstawowe zasady, które zostały określone przez F. Varela radzą zrezygnować z badań ludzkiej natury, osobliwości poznania ludzkiego świata oraz samych siebie jeśli wychodzą one od podziału na rozum i ciało. Ta dwoistość, ich zdaniem, nie pozwala spojrzeć na człowieka jako złożony zintegrowany system i prowadzi do jego podziału, rozdzielenia, kruszenia itp. Niewłaściwa ocena cielesności może zaprowadzić do niepełnych, powierzchownych, a nawet błędnych twierdzeń i wniosków. Relacja holistyczna „rozum-ciało” ma analizować niedualnie: „świadomość ucieleśnioną, a ciało inspirowane, w nim mieszka duch i ono żyje duchem i poprzez ducha”¹⁴. Cielesność jawi się jako sfera lokalizacji kognitywnych, umysłowych, psychicznych stanów, które pojawiają się na różnych poziomach jej organizacji. Jeśli przyjmiemy całą złożoność natury ludzkiej, to proces edukacyjny będzie wiązał się z tendencją do antropologizacji wiedzy jako formy informacji dla człowieka, z koncepcją otwartego i refleksyjnego człowieka.

Edukacja skupia się na kulturowej transformacji jednostki, a nie na jej społecznej adaptacji. Ona nie może być postrzegana jako uproszczony, przewidywalny proces, lecz jako otwarty system, w którym występuje ciągły

---

¹⁴ Бескова И. А. Природа и образы телесности / Бескова И. А., Князева Е. Н., Д. А. Бескова Д. А. – Москва, Прогресс-Традиция, 2011. – С. 12.

wzajemny wzrost i wzajemne wzbogacenie uczestników procesu edukacyjnego, tak jak to się dzieje w „pedagogice wolności” (P. Freire). Ideą nauki jest uznanie formowania w człowieku postawy badawczej, zapewniając jej przy tym wolność poszukiwania prawdy na swój sposób, zgodnie z osobistymi predyspozycjami, umiejętnościami i zainteresowaniami. W takich warunkach proces edukacyjny jest niekompletny, ponieważ ma do czynienia z ludźmi jako istotami niedoskonałymi, które zawsze chcą zmian i doświadczają tych zmian w edukacyjnym oddziaływaniu, zmierzającymi do przodu, patrzącymi w przyszłość. Jest uważany za środowisko, w którym rozwijają się naturalne skłonności uczących się, odbywa się ich stały wzrost. Podczas uczenia się człowiek nieustannie dokonuje odkryć, bada, próbując rozwiązać swoje problemy edukacyjne w kontekście istniejących realiów społecznych, czyli ujawnia swój osobisty twórczy potencjał, tworzy świat a w nim siebie. Działanie edukacyjne prezentuje się przez kreatywną akcję komunikacyjną, która wiąże się nie tylko z przekazaniem danych, lecz także z produkcją nowej wiedzy. Edukacja nie jest postrzegana jako proces przygotowania człowieka do jakiegoś odległego celu w przyszłości, przygotowanie do życia, lecz jak samo życie, z jego wartościami i potrzebami. Ta okoliczność pociąga za sobą konieczność odwołania się do doświadczeń i codziennych praktyk uczących się.

Zaangażowanie w proces edukacyjny codziennych praktyk pozwala na integrację teoretycznych zasobów dyscyplin naukowych ze społecznym doświadczeniem i zasobami wiedzy uczących się, promuje wykorzystanie nabytych zasobów intelektualnych w bieżącej rzeczywistości. Tu już nie chodzi o zapewnienie „łączności z życiem” poprzez wprowadzenie przykładów z życia do abstrakcyjno-racjonalnych kursów, lecz o zwrócenie się w działalności edukacyjnej do codziennych problemów współczesnego świata. Wiedza uzyskuje wymiar wartości i jest niezbędna człowiekowi.

Zaznaczając w działalności edukacyjnej priorytety i sposoby rozwiązywania sytuacji problemowych, które występują codziennym w życiu, człowiek znajduje się w ciągłym wzajemnym oddziaływaniu ze swoim

środowiskiem społeczno-kulturowym. Edukacja jako zjawisko kulturowe przedstawia świat w całości i harmonii ze światem człowieka. W jej łonie odbywa się osobisty rozwój uczących się, nie tylko w aspekcie informacyjnym, ale również w aksjologicznym, co jest szczególnie aktualne i potrzebne w warunkach współczesnej cywilizacji, która cierpi z powodu braku wartości i nadmiaru zasobów informacyjnych. „Świat poprzez dwie swoje cechy jest szczególnie bliski światu wartości, [...] jego struktury są niezmiennie, podobne do niezmiennych, wyższych, „niezniszczalnych” wartości, on także stanowi podstawę tożsamości - klucz do przetrwania człowieka” - mówi O. Panarin¹⁵. W tym kontekście zasoby edukacyjne uzyskują bardziej realny potencjał i możliwości, aby stać się kwintesencją przemian społecznych.

Obecne koncepcje edukacji wymagają nowych metod, które mają służyć rozwojowi współczesnej nauki i społeczeństwa, odnoszących się do transmisji i przekazywania wiedzy. Zmieniają się pomysły dotyczące metod dochodzenia do wiedzy. Metoda nie jest już wyznaczoną a-priori drogą, lecz jest układaniem tej drogi. W związku z tym E. Morin podkreślił, że metoda powinna ujawniać się, tworzyć się wyłącznie w procesie badawczym: „Od samego początku, słowo „metoda” oznacza „układanie drogi”. Ale tutaj traktujemy metodę jako sposób kroczenia do przodu bez drogi, układanie drogi w procesie kroczenia tą drogą”¹⁶. To nie jest szczegółowy, lecz ogólny program badań i działania. Metoda ma określać tylko kierunek poszukiwania. Metoda według E. Morina, to jest to, co uczy nas uczyć się. Ponieważ nie istnieje „lustrzane” odbicia obiektywnego świata, dlatego poznanie jest zawsze pewną jego konstrukcją. Takie stanowisko jest zgodne z koncepcją, którą swego czasu praktykował w życiu Sokrates. Jego metoda majeutyczna miała na celu nie przekazywanie pewnej ilości wiedzy, a jej narodziny, tworzenie w procesie poznawczym. Zatem nauka zakłada posiadanie pewnego sposobu, drogę naukowego poznania, które jest w stanie ujawnić

---

¹⁵ Панарин А. Жизненный мир и агрессия рациональности // Almaty. - 2000. - № 7. - С. 9.

¹⁶ Морен Э. Метод. Природа природы. - Москва: Прогресс-Традиция, 2005. - С. 44.

wewnętrzny twórczy potencjał osobowości. „Widząc sposób, w jaki zostało pobudowane to geometryczne twierdzenie, uczeń otrzyma możliwość samodzielnego kontynuowania ruchu myśli, samodzielnie przyjść do dowodów i znaleźć nowe twierdzenia podobnego typu. Będzie to nauczanie metody naukowego poznania, powiadomienia o początku i kierunku samodzielnego myślenia ucznia” - podkreśla S. Hessen¹⁷.

Takie rozumienie metody poznania w pewnym stopniu sprzeciwia się typowym sposobom nabycia i przekazania wiedzy. Uznaje się za wartościową tę wiedzę, która żywi się niepewnością, zachęca do poszukiwania, analizy, nowej interpretacji i formowania nowej konfiguracji wiedzy. „Wiedza, która jest uważana za pewną [...] - może być odrzucona, zniszczona, zamieniona na szum informacyjny w wyniku inwazji nowej wiedzy” - pisze E. Morin¹⁸. Konfiguracja wiedzy charakteryzuje się pewnym cyklem, połączeniem, nie ogranicza się do jednokrotnego zrozumienia, lecz odwrotnie zachęca do wciąż nowej refleksji. Postrzeganie obrazu jest czymś całościowym i niepodzielnym, ponieważ w przeciwnym razie traci się obraz. „Proces zapamiętywania wyraża generatywny potencjał naszego mózgu – przekształcać fenomenalno-realne engramy w obraz, a dopiero potem odtworzyć, zrekonstruować ten obraz” - pisze E. Morin.

Taka interpretacja natury postrzegania, konstruowania wiedzy przewiduje zmianę konfiguracji działalności edukacyjnej. Edukacja Gestalt jest postrzegana jako transfer całych bloków informacyjnych, zorganizowanego systemu, logiczno-graficznych schematów, wzorów myślenia itp. Ona przewiduje nie tylko tłumaczenie nowej wiedzy, nie tylko zdolność do myślenia w określony sposób, ale także umiejętności i sposoby myślenia, umożliwiające przejście od jednej postaci do drugiej, co zapewnia wewnętrzną wielowymiarowość myślenia i światopoglądu.

---

¹⁷ Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / отв. ред. И сост. П. В. Алексеев. – Москва: «Школа-Пресс», 1995. – С. 245.

¹⁸ Морен Э. Метод. Природа природы. – Москва: Прогресс-Традиция, 2005. – С. 406. [od redakcji] Swobodne tłumaczenie z tekstu ukraińskiego.

Zatem zjawisko alienacji wiedzy jest atrybutem takiej edukacji, która zakłada zewnętrzny wpływ środowiska edukacyjnego na człowieka za pomocą jasno określonych metod i sposobów przekazywania wiedzy oraz wykorzystuje w ograniczonym zakresie wewnętrzny potencjał osobowości. Kumulacja „gotowych” prawd, a nie ich poszukiwanie powoduje tylko fragmentaryczny rozwój umiejętności i zdolności, dlatego uczeń/student jest tu bardziej kolekcjonerem lub sorterem nowej wiedzy, aniżeli jej twórcą. Alternatywą pokonania zjawiska alienacji wiedzy jest ujawnianie osobistego potencjału uczestników procesu edukacyjnego, odwoływanie się w działalności edukacyjnej do problemów codzienności, sprzyjanie tworzeniu postawy badawczej itp. Materiał edukacyjny pozbędzie się wyobcowania i abstrakcji pod warunkiem reorientacji procesu edukacyjnego adekwatnie do potrzeb uczących się, pielęgnowania ich wewnętrznego, twórczego rozwoju. Uczniów trzeba nie tyle nauczać, co zachęcać do procesu uczenia się, tworzenia wiedzy, kreując takie sytuacje pedagogiczne, w których będą mogli się czegoś nauczyć. W takich warunkach sfera edukacyjna powróci do rozumienia człowieka jako pewnej monady. Główną umiejętnością, którą winna wspierać instytucja edukacyjna, jest zdolność do samodzielnego poszukiwania i przetwarzania informacji, kształcenia się przez całe życie. Jest to proces twórczy, który wymaga nowego sposobu myślenia i strategii zachowania oraz wymaga korekt w metodologicznych zasadach nowoczesnej dydaktyki.